

Дука Олег Анатолійович,
головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
науково-дослідного центру Інституту
кримінально-виконавчої служби

ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТНІСТНОГО ПІДХОДУ НА ЗАНЯТТЯХ З ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Розглянуто застосування компетентнісного підходу на заняттях з тактико-спеціальної підготовки в навчальних закладах Державної пенітенціарної служби України в розрізі формування професійної компетентності курсантів і слухачів.

Ключові слова: компетентнісний підхід; професійна компетентність; тактико-спеціальна підготовка; навчальні заняття; Державна пенітенціарна служба України; курсанти; слухачі.

Рассмотрено применение компетентностного подхода на занятиях по тактико-специальной подготовке в учебных заведениях Государственной пенитенциарной службы Украины в разрезе формирования профессиональной компетентности курсантов и слушателей.

Ключевые слова: компетентностный подход; профессиональная компетентность; тактико-специальная подготовка; Государственная пенитенциарная служба Украины; учебные занятия; курсанты; слушатели.

Use of competence approach in the classroom for tactical and special training in educational institutions of the State Penitentiary Service of Ukraine in the context of the formation of professional competence of students.

Key words: competence approach; professional competence; tactical and special training; training classes; the State Penitentiary Service of Ukraine; students.

Сучасна пенітенціарна система України є сукупністю органів і установ виконання покарань, що складає комплекс державно-правових, соціально-економічних та психолого-педагогічних інститутів, які у взаємодії здійснюють єдину державну політику у сфері виконання покарань.

Нині перед Державною пенітенціарною службою України (ДПтС) поставлено відповідальні завдання, які потребують реальних кроків щодо втілення міжнародних та європейських стандартів у діяльність вітчизняних органів і установ виконання покарань [1, с. 3]. Шляхи виконання цього важливого завдання визначені у Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС), що

була затверджена Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631/2012 [2].

За таких обставин пенітенціарна система України відчуває велику потребу у високопрофесійних кадрах, які будуть здатними виконувати завдання щодо реалізації пенітенціарної політики держави. Безумовно, провідну роль у цьому процесі відіграє належна професійна підготовка майбутніх фахівців-пенітенціаристів у вищих навчальних закладах ДПтС України.

Нагальна потреба у висококваліфікованих спеціалістах, здатних розв'язувати різнопланові проблеми, робить надзвичайно актуальними дослідження стосовно застосування компетентнісного підходу у навчальний процес, який зорієнтований на формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Останнім часом помітно активізувалися дослідження проблеми професійної компетентності в освіті. До кола наукових інтересів увійшли такі аспекти компетентності: професійна (В. Адольф, Т. Браже, Е. Зеєр, І. Зязюн, С. Калаур, А. Лігоцький, А. Маркова), педагогічна (В. Бездухов, Л. Большакова, Т. Добудько), психологічна (Н. Кузьміна, Н. Лісова, М. Лук'янова, Л. Мітіна, А. Маркова, Н. Яковлева), соціально-перцептивна (Н. Єршова), загальнокультурна та етична (І. Котлярова, Л. Хоружа), комунікативна (В. Кузовлєв, Л. Петровська).

Значну увагу компетентнісному підходу в сучасній освіті приділяють такі науковці, як І. Агапов, Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, С. Шишов. Проблема особливостей формування професійної компетентності знайшла висвітлення у наукових працях таких науковців, як В. Баркасі, О. Губарева, Л. Волошко, Л. Карпова, І. Міщенко. Структурі професійної компетентності присвятили свої дослідження Н. Гришина, С. Демченко, І. Єрмаков, В. Журавльов, В. Калінін, В. Радул.

Важливе значення для становлення та розвитку відомчої пенітенціарної освіти в Україні мають наукові дослідження таких науковців, як О. Беца, М. Клімов [3], В. Кривуша, Т. Кушнірова, Г. Радов [4], В. Синьов [5], М. Супрун [6], (історія пенітенціарної педагогіки, соціально-виховна робота із засудженими, проблема ресоціалізації засуджених та професійні якості пенітенціарного персоналу).

Питання вдосконалення професійно важливих якостей пенітенціарного персоналу висвітлювали В. Бадира, І. Богатирьов, О. Караман, О. Третяк, С. Чебоненко, І. Яковець та інші науковці. Дослідженню формування професійної компетентності молодшого начальницького складу персоналу ДКВС України присвятив свої праці В. Костенко. Однак у дослідженнях фактично не представлені питання підготовки майбутніх фахівців-пенітенціаристів з позицій компетентнісного підходу загалом і його застосування у викладанні тактико-спеціальної підготовки зокрема.

Складний і відповідальний характер сучасної службової діяльності пенітенціарного персоналу зумовлюють об'єктивну потребу у вдосконаленні системи професійної підготовки фахівців-пенітенціаристів. Саме від рівня їх професійної готовності, уміння швидко і правильно орієнтуватись у складних

ситуаціях службово-професійної діяльності, приймати та реалізовувати нестандартні рішення значною мірою залежить успішність виконання поставлених перед ДПтС України завдань.

Оскільки ефективність виконання поставлених перед ДКВС України завдань багато в чому визначається якістю підготовки офіцерських кадрів, проблема формування їх професійної компетентності стає актуальним напрямом педагогічних досліджень. Особливої важливості набуває така організація освітнього процесу у вишах ДПтС України, яка забезпечує розширення пізнавальної активності й активізацію інтелекту курсантів, розвиток професійних та особистісних якостей особистості, її духовного та творчого потенціалу.

Нині одним із домінуючих у вітчизняній освіті є компетентнісний підхід, що гармонійно поєднує традиційний підхід викладання, головним завданням якого є формування сталих знань, умінь та навичок, і особистісно орієнтовану форму навчання, метою якої є створення умов для розвитку та самореалізації кожного, хто навчається. *Компетентнісний підхід в освіті* – це підхід в організації освітнього процесу, для якого пріоритетною метою освітнього процесу є формування ключових компетентностей.

У науковий обіг поняття «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність» увійшли з професійної педагогіки та стали об'єктами суперечок та обговорень науковцями різних країн. Більшість західноєвропейських учених розглядають «компетентність» як оцінну категорію, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність професійно виконувати свої повноваження.

У свою чергу відомі російські педагоги В. Краєвський та А. Хуторській розрізняють терміни «компетентність» і «компетенція», пояснюючи, що «компетенція» в перекладі з латинської «competentia» означає коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід. А компетентність – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дають змогу обґрунтовано судити про певну сферу діяльності та ефективно діяти в ній [7, с. 48].

Отже, професійна компетентність фахівця-пенітенціариста – це складне особистісне утворення, яке має інтегративну природу оскільки містить багато складових. Крім спеціальних знань й умінь, вона включає аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси, вимагає значного інтелектуального розвитку, дає змогу найбільш ефективно здійснювати професійну діяльність і забезпечує процес професійного розвитку та саморозвитку особистості.

Ураховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що професійна компетентність фахівця-пенітенціариста є сукупністю знань і вмінь, що визначають результативність службової діяльності, обсяг навичок виконання професійних завдань, комбінацію особистісних якостей, комплекс знань і професійно значущих особистісних якостей, професійну спрямованість, єдність теоретичної та практичної готовності до служби, здатність виконувати складні професійні види дій [8, с. 421–425].

З уведенням компетентнісного підходу до системи вищої освіти з'являється можливість якісних змін у підготовці випускників. З позицій компетентнісного підходу основним результатом діяльності педагогічного колективу вишу стає формування компетентного випускника, здатного використовувати набуті знання в реальному житті.

Серед основних методів навчання, які застосовуються у навчальному процесі відомчих навчальних закладів загалом і під час викладання тактико-спеціальної підготовки (ТСП) зокрема, можна виділити: лекційний, самостійної роботи, обговорення навчального матеріалу, показу (демонстрації), вправ, досліджень, практичних робіт.

Ця класифікація певною мірою є умовною, оскільки в практиці навчання всі методи взаємопов'язані і використовуються спільно та комплексно [9, с. 116–119].

Найважливішою частиною навчального процесу у відомчих навчальних закладах ДПтС України, у ході якої реалізується дидактичні принципи і методи навчання, є навчальні заняття. На них здійснюється подання і засвоєння теоретичних основ навчання, а також прищеплення слухачам та курсантам практичних навичок і вмінь за спеціальністю.

Навчальні заняття з ТСП проводяться у різних організаційних формах: лекції, семінари, практичні заняття та самостійна робота курсантів і слухачів.

Для проведення кожного заняття складається методичне розроблення, в якому указані тема, навчальна мета, учасники, місце і час проведення, викладені організаційно-методичні вказівки, план проведення заняття.

Важливу роль у забезпеченні навчального процесу відіграють засоби навчання, до яких належать: друковані методичні засоби, наочне приладдя, технічні засоби навчання [10, с. 11].

Для ефективного проведення занять з ТСП, крім спеціалізованих навчальних посібників та літератури, важливо використовувати наочні засоби навчання: презентації у форматі «PowerPoint», навчальні відеофільми, стенди, макети, муляжі, спеціальні засоби, навчальні полігони. Поряд із тим пріоритетним напрямом розвитку викладання тактико-спеціальних дисциплін у відомчих навчальних закладах ДПтС України можна вважати впровадження у навчальний процес інноваційних технологій навчання, а саме інтерактивних методів навчання: групові вправи, ділові ігри, відтворення і розгляд ситуативних задач.

Перевірка якості засвоєння навчального матеріалу забезпечується такими основними формами контролю, як поточний контроль та підсумковий (екзамен чи залік).

Методи, форми і засоби навчання обираються відповідно до специфіки окремої теми [10, с. 12].

Застосування наведених методів, форм і засобів навчання у своїй взаємодії створюють дієвість компетентнісного підходу у викладанні ТСП, що в свою чергу ефективно формує професійні якості курсанта та слухача.

Наведемо, як приклад, модель практичного заняття з ТСП із застосуванням компетентнісного підходу на тему: «Особливості здійснення нагляду за

засудженими, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі (ДПВ)»:

Навчальна мета:

закріпити знання курсантів (слухачів) з теоретичних положень здійснення нагляду за засудженими, які відбувають покарання у виді ДПВ;

сформувати у курсантів (слухачів) фахову компетентність щодо порядку здійснення нагляду за засудженими, які відбувають покарання у виді ДПВ;

розвивати у курсантів (слухачів) фахові здатності, уміння та практичні навички для якісного виконання ними службових завдань в умовах установ виконання покарань;

перевірити ступінь засвоєння слухачами теоретичних положень теми.

Місце проведення заняття: навчальний полігон

Час проведення заняття: 2 години.

Навчально-матеріальне забезпечення заняття:

1. Технічні засоби навчання:

навчальний полігон.

2. Навчально-методичне забезпечення заняття:

1. КВК(30 примірників).

2. Посібник «Організація нагляду за засудженими в КВУ» (30 примірників).

3. Збірник нормативно-правових актів з питань діяльності КВС України (30 примірників).

4. Наказ ДДУ ПВП «Про затвердження Інструкції з організації нагляду за засудженими, які відбувають покарання у КВУ» (30 примірників) від 22 листопада 2004 р. № 205

Структура заняття

№ з\п	Розділи заняття	Розрахунок часу (у хвиликах)
I.	Вступна частина	5
II.	Основна частина	80
	розгляд навчальних питань та відпрацювання практичних дій: 1) обладнання сектора максимального рівня безпеки; 2) нагляд за засудженими до ДПВ: порядок несення служби персоналом УВП в секторі максимального рівня безпеки порядок несення служби молодшого інспектора у секторі максимального рівня безпеки. Обов'язки молодшого інспектора; порядок відвідування камери представниками адміністрації; порядок виведення засуджених до ДПВ з камер на прогулянку; дії персоналу при надзвичайних обставинах.	80
III.	Заключна частина	5
	Усього:	90

Хід заняття:

I. Вступна частина (5 хв)

викладач шикує курсантів (слухачів) на навчальному полігоні;
привітання зі слухачами;
доповідь чергового (командира взводу) та перевірка наявності курсантів (слухачів), готовності матеріального забезпечення заняття;
доведення теми заняття, навчальних питань, мети та порядку проведення заняття.

II. Основна частина (80 хв)

1. Розгляд навчальних питань

Організаційно-методичні вказівки

Заняття проходять на навчальному полігоні.

Усі навчальні питання розглядають за допомогою методу роботи в групах.

Для розгляду питань викладач розподіляє курсантів (слухачів) на 5 груп, пояснює порядок роботи в групах (курсанти (слухачі) повинні побудувати роботу таким чином, щоб у висвітленні питання та відпрацюванні практичних дій завдання, була задіяна максимальна кількість членів групи). Ставить завдання:

першій групі – використовуючи нормативні документи та навчальний посібник обговорити питання: «Обладнання сектора максимального рівня безпеки».

Завдання:

використовуючи приміщення навчального полігону:

розповісти про особливості обладнання:

- 1) будівлі сектора максимального рівня безпеки;*
- 2) камери для засуджених до ДПВ;*

другій групі – використовуючи нормативні документи та навчальний посібник обговорити питання: «Порядок несення служби персоналом УВП в секторі максимального рівня безпеки».

Завдання:

використовуючи приміщення навчального полігону:

відтворити порядок здійснення нагляду за засудженими до ДПВ;

розповісти основні обов'язки посадових осіб щодо здійснення нагляду за засудженими до довічного позбавлення волі;

третьій групі – обговорити питання: «Порядок відвідування камери представниками адміністрації».

Завдання:

використовуючи камеру для тримання засуджених до довічного позбавлення волі навчального полігону, розподіливши між собою ролі:

3–засуджених, 2–мол.інспектори, 1–заступник ЧПНУ, 1–доповідаючий відтворити та прокоментувати:

порядок відвідування камери представниками адміністрації;

четвертій групі – використовуючи нормативні документи та навчальний посібник обговорити питання: «Порядок виведення засуджених до ДПВ з камер на прогулянку».

Завдання:

використовуючи камеру ДПВ навчального полігону, розподіливши між собою ролі:

3–засуджених, 2–мол.інспектори, 1–заст. ЧПНУ, 1–доповідаючий; відтворити та прокоментувати:

порядок виведення засуджених з камери;

п'ятій групі – використовуючи нормативні документи та навчальний посібник обговорити питання: «Дії молодшого інспектора при надзвичайних обставинах».

Завдання:

використовуючи приміщення навчального полігону:

відтворити порядок дій мол. інспектора при виникненні надзвичайних обставинах;

прокоментувати порядок дій персоналу при надзвичайних обставинах.

Час: 20 хв (10 хв – інструктаж груп, 15 хв – робота в групах).

Курсанти (слухачі) використовуючи нормативні документи та навчальний посібник обговорюють поставлені запитання, розподіляють між собою ролі, з'ясовують деталі побудови відповіді на запитання. Складають опорний конспект відповіді на ватманах. По команді викладача відповідають керуючись опорним конспектом, виконують поставлене завдання відтворюючи своїми діями практичні ситуації.

У кінці кожної відповіді викладач підбиває підсумок. Акцентує увагу курсантів (слухачів) на ключових моментах відповіді.

Оцінює відповіді курсантів (слухачів), які робили доповіді та учасників груп.

У кінці викладач підбиває підсумок.

Час: 60 хв (розгляд питань).

III. Заключна частина (5 хв)

Викладач нагадує тему та мету заняття, навчальні питання.

Підбиває підсумок заняття.

Аналізує роботу курсантів (слухачів) на занятті, оголошує оцінки.

Завдання на самопідготовку: опрацювати посібник «Організація нагляду за засудженими у КВУ» стор. 169–183.

Відповіді на запитання курсантів (слухачів).

Наведена вище модель практичного заняття демонструє застосування компетентнісного підходу в навчальному процесі. Слухачі не просто відповідають на поставлені запитання, а безпосередньо відтворюють практичні ситуації, попередньо опрацювавши в групах теоретичний матеріал відповідно до поставленого завдання. Такий підхід надає можливість курсантам (слухачам)

глибоко засвоїти отримані теоретичні знання та, виконуючи практичні дії, здобути та відпрацювати конкретні уміння та навички, що в кінцевому результаті сприятиме формуванню їх професійної компетентності.

Ураховуючи вищевикладене можна зробити висновок, що компетентністний підхід є першочерговим та потужним шляхом формування професійної компетентності фахівця-пенітенціариста, що в свою чергу становить собою складне особистісне утворення, яке має інтегративну природу оскільки містить багато складових. Крім спеціальних знань й умінь, воно включає аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси, вимагає значного інтелектуального розвитку, дає змогу найбільш ефективно здійснювати професійну діяльність і забезпечує процес професійного розвитку та саморозвитку особистості.

Таким чином, можна зробити висновок, що професійна компетентність фахівця-пенітенціариста є сукупністю знань і вмінь, що визначають результативність службової діяльності, обсяг навичок виконання професійних завдань, комбінацію особистісних якостей, комплекс знань і професійно значущих особистісних якостей, професійну спрямованість, єдність теоретичної та практичної готовності до служби, здатність виконувати складні професійні види дій.

Отже, компетентністний підхід висуває на перше місце не інформованість тих хто навчається, а вміння розв'язувати проблеми в різних ситуаціях. Ураховуючи високий рівень практичної спрямованості курсу «Тактико-спеціальна підготовка» застосування компетентнісного підходу в його викладанні має стати пріоритетним та домінуючим серед широкої палітри дидактичних засобів, що застосовуються у навчальному процесі.

Список використаних джерел

1. Пенітенціарна система України: історія та сучасність : видання до 15-річчя утворення центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань / [Богатирьов І. Г., Богунов С. О., Дука О. А. та ін.] ; за заг. ред. канд. юрид. наук О. В. Лісіцкова. – К. : Державна пенітенціарна служба України, 2013. – 270 с.
2. Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України від 8 листоп. 2012 р. № 631/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/631/2012>.
3. Науково-педагогічні проблеми розвитку відомчої педагогічної освіти у сучасних умовах / О. В. Беца, М. В. Клімов, В. М. Синьов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К. : МП «Леся», 2001. – № 6. – С. 163–180.
4. Радов Г. О. Роль та місце пенітенціарної системи в структурі державного управління України / Г. О. Радов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 1997. – № 1(2). – С. 5–10.
5. Синьов В. М. Підготовка спеціалістів для пенітенціарної теорії і практики / В. М. Синьов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики – К. : КІВС. – 1996. – № 1. – С. 17– 24.

6. Супрун М. О. Основи професійного самовиховання майбутнього співробітника МВС України : навч. посіб. / Супрун М. О. – К. : КІВС, 1998.

7. Краевский В. В. Предметное и общественное в образовательных стандартах / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 43–53.

8. Дука О. А. Формування професійної компетентності у курсантів вищих навчальних закладів Державної пенітенціарної служби України як мета їх фахової підготовки / О. А. Дука, М. О. Супрун // Сучасна наука – пенітенціарній практиці : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 жовт. 2013 р.) ; відп. ред. І. М. Копотун, С. Г. Стеценко. – К. : Ін-тут кримінально-виконавчої служби, 2013. – С. 421–425.

9. Ануфрієв М. І. Вищий заклад освіти МВС України : наук.-практ. посіб. / Ануфрієв М. І., Бандурка О. М., Ярмиш О. Н. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1999. – 369 с.

10. Методика викладання психології у вищій школі : навч. посіб. / Бойко-Бузиль Ю. Ю., Горбенко С. Л., Супрун М. О. та ін. – К. : Атіка, 2012. – 272 с.